

A mémelmélet érvényesülési lehetőségei a társadalmi kommunikációban

BEVEZETÉS	1
1. ELMÉLETI HÁTTÉR.....	3
1. 1. MÉMELMÉLET	3
1. 1. 1. <i>Replikátor-e a mém és van-e saját evolúciója?</i>	4
1. 1. 2. <i>A tágabb értelemben vett utánzás</i>	6
1. 1. 3. <i>Mi a mém, mi az alapegysége és hol „van” a mém?</i>	7
1. 1. 4. <i>A sikeres mém receptje</i>	10
1. 2. A KOMMUNIKÁCIÓ MINT PARTICIPÁCIÓ	12
1. 2. 1. <i>A PTC fontosabb terminusai</i>	12
1. 2. 1. 1. Az ágens	13
1. 2. 1. 2. A probléma és a problémamegoldás	13
1. 2. 1. 3. A felkészültség	15
1. 2. 1. 4. Az elérhetőség	16
1. 2. 1. 5. Az intézmény és a szintér	17
1. 2. 2. <i>A kommunikáció mint állapot</i>	18
2. MÉMELMÉLET MAGYARÁZATA A PTC TERMINOLÓGIÁJÁVAL	19
2. 1. KOMMUNIKÁCIÓ-E AZ UTÁNZÁS?.....	19
2. 2. A MÉM MINT ÁGENS	20
2. 3. PROBLÉMAMEGOLDÁS, FELKÉSZÜLTÉG, INTÉZMÉNY A MÉMEK SZEMPONTJÁBÓL	21
2. 4. ÖSSZEFOGLALÁS	23
3. LEHETŐSÉGEK A MÉMELMÉLET GYAKORLATI	
FELHASZNÁLHATÓSÁGÁRA	25
ÖSSZEFOGLALÁS	28
FELHASZNÁLT IRODALOM	29

Bevezetés

Ebben a dolgozatban arra vállalkozom, hogy közelebről megvizsgáljak két elméletet és azok esetleges összekapcsolhatóságát.

Az első ezek közül a Richard Dawkins által 1976-ban útjára indított mémelmélet. Lényegét nagyon röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy a mémek önálló replikátorok, melyek egyetlen célja a másolódás. A memetikuskok mémnek tekintenek szinte mindent, ami egyik agyból a másikba költözik egy olyan folyamat által, melyet tágabb értelemben utánzásnak lehet nevezni (Dawkins, 1986). Dawkins elméletét számtalan jelenség magyarázatára felhasználták, ám dolgozatom nagy részét egyetlen szó köré építem fel. Ez a szó a már fentebb említett *utánzás*. Hipotézisem szerint ez a tágabb értelemben vett utánzás nem más, mint kommunikáció. Ebből egyenesen következik az a következtetés, hogy a mémek kommunikációval terjednek. Nem szeretnék azonban ott megállni, hogy ezt az állítást bebizonyítom (vagy véglegesen elvetem), hanem egy lépéssel továbbmenve szeretnék választ kapni a második hipotézisemre, miszerint ha az utánzás kommunikáció, akkor a mémek terjedésének összeegyeztethetőnek kell lennie a Horányi Özséb nevével fémjelzett participációs elmélettel (továbbiakban PTC).

Most már látható, hogy a PTC a másik megvizsgálni kívánt elmélet, és választásom nem véletlenül esett pont rá a kommunikációelméletek széles palettájáról. Az a merőben újszerű megközelítés, amivel Horányi kezeli a kommunikációt, úgy vélem, nagyobb kihívás a mémelmélet számára, mint egy „szokványos” kommunikációelmélet. Arra gondolok ezalatt, hogy ha a kommunikációt folyamatnak fogjuk fel, akkor a mémek terjedése könnyebben magyarázható, mint a PTC-vel, ahol a kommunikáció lényegében egy állapot. Ez azonban nem azt jelenti, hogy ne lenne létjogosultsága egy olyan kutatásnak, mely más kommunikációelméletekkel is megpróbálja házasítani az utánzás jelenségét, csupán a dolgozat terjedelmi korlátai miatt erre itt nincs lehetőség. Ez a másik ok, amiért egy nagyobb falatra, a PTC-re esett a választásom.

Célomul tűztem ki, hogy megpróbáljam a mémek terjedését a PTC terminológiájával leírni. Ha sikerrel járok is az nem azt fogja jelenteni, hogy a PTC segítségével bizonyítottam a mémelmélet helytállóságát, csupán annyit, hogy ha elfogadjuk a mémelméletet (még azt a kifejezést is megkockáztatnám, hogy ha *hiszünk* benne), akkor az utánzás jelensége leírható a participációs elmélettel.

Azt hiszem, ezek után felesleges is leírnom, hogy dolgozatom erősen elméleti jellegű. Ebből sajnálatosan következik az is (persze ez is csak nézőpont kérdése), hogy a gyakorlati

élethez nem egykönnyen kapcsolható. Éppen azért, hogy e hiányosságot orvosolni próbáljam, a PTC-vel foglalkozó részek után egy önálló fejezetben keresek majd lehetőségeket arra, hogy a mémelmélet néhány hasznos következtetését felhasználva, a való életben is alkalmazható tanácsokat adjak. Ha megvizsgálunk néhány sikeres mémet és bevonjuk vizsgálódásunk körébe az epidemiológiai megközelítés bizonyos részeit, akkor ezek tanulságait felhasználva talán sikerebben alkothatjuk majd meg saját mémjeinket, legyenek azok szlogenek, reklámok, elméletek, festmények, vagy akár dallamok.

Nem azért, hogy mossam kezeimet, de fontosnak tartom közölni, hogy ez a dolgozat nem azért született, hogy a mémelméletet dicsőítse, se nem azért, hogy a porba tiporja. Ez azért fontos információ, hogy ne szülessen semmiféle prekoncepció a fejtegetéseimmel szemben. Amennyire lehetséges, végig megpróbálok egy lépés távolságot tartani és egyszerűen játszani azzal a gondolattal, hogy ha netán a mémelmélet igaz, akkor abból milyen következtetéseket lehet levonni a PTC segítségével és tud-e ez az egyetemes darwinizmusra ráhúzott teória újat mondani üzeneteink tervezése terén.

1. Elméleti háttér

1. 1. Mémelmélet

A következőkben megpróbálok majd egy tömörített, de érthető leírást adni arról, hogy mi az a mémelmélet, honnan jött és mit állít. Ebben a rövid összefoglalóban legnagyobb segítségem Susan Blackmore magyarul 2001-ben megjelent könyve, *A mémgépezet*. Ez a mű hallatlanul hasznos és kiterjedt pillanatképet ad a memetika helyzetéről, ám amikor az író önálló eszmefuttatásaira kerül sor, kissé távolabb rugaszkodik a racionalitás talajától, mint amennyire az üdvös volna. Éppen ezért szemezgetek főleg a könyv első feléből.

Az elmélet szülőatyja a már a bevezetőben említett Richard Dawkins brit evolúciós biológus, etológus. 1976-ban jelentette meg *Az önző gén* c. könyvét (magyarul megjelent 1986-ban) mellyel rögtön nagy feltűnést keltett. Ebben a művében kifejti az evolúció génközpontú megközelítését, részben új magyarázatot adva ezzel olyan addig nem tisztázott jelenségekre, mint például az altruizmus (az egyedek egymással szembeni önzetlensége). Szerinte az evolúcióban a génekre kell helyezni a hangsúlyt és nem az egyes egyedekre vagy akár fajokra. A gén az első *önző* replikátor. Önző, mert a gén csupán egy parancs a másolódásra (replikálódásra) és ezt a parancsot végre is hajtja, ha erre lehetősége van, függetlenül a következményektől. „Azt gondolhatnánk, hogy egyedül a terjedés érdekében végrehajtott terjedésnek nincs semmi haszna, a természetet azonban nem érdeklik sem a hasznosságról, sem az egyebekről alkotott emberi ítéletek. Ha tehát egy kóddarabban adott az, ami szükséges a terjedéshez, el is fog terjedni.” (Dawkins, 2001) Mindössze azt akarják, hogy átadódjanak a következő generációba. Természetesen a gének nem „akarnak” bármit is a szó hagyományos értelmében, ők csupán kémiai utasítások, amelyek ezt a parancsot tartalmazzák. Dawkins felfogásában az elefánt és az egér csak egy-egy módja annak, ahogy a gének megtalálták a módot a túlélésre és hatékony másolódásra.

Mindez most azért fontos, mert ugyanebben a könyvében felvetette egy második replikátor létezésének lehetőségét a gének analógiájára. Ez volt a *mém*. Szeretném most segítségül hívni az eredeti szöveget Síklaki István tolmácsolásában, mert biztos vagyok benne, hogy bárhogy is próbálnám összefoglalni, az csak silány utánzata lenne Dawkins szavainak.

„De vajon messzi világokba kell-e utaznunk ahhoz, hogy másfajta replikátorokra és ennek folyományaként másfajta evolúcióra leljünk? Én azt hiszem, hogy nemrégiben egy újfajta replikátor bukkant fel éppen ezen a bolygón. Itt van, és belebámul a képünkbe. Még gyerekcipőben jár, még esetlenül sodródik ide-oda őslevesében, de máris oly gyors evolúciós változáson megy át, hogy mögötte a jó öreg gén messze lemaradva liheg.

Az új leves az emberi kultúra levese. Az új replikátornak nevet kell adnunk, olyan nevet, amely a kulturális átadás egységének vagy az utánzás, imitáció egységének gondolatát hordozza. A »miméma« szónak tetszetős görög származása van, de olyan egy szótagú nevet szeretnék találni, amely egy kicsit úgy hangzik, mint a »gén«. Remélem, klasszikus műveltségű barátaim megbocsátanak nekem, ha a mimémát mémre rövidítem.

A mém lehet egy dallam, egy gondolat, egy jelszó, ruhadivat, edények készítésének vagy boltívek építésének módja. Éppúgy, ahogy a gének azáltal terjednek el a génkészletben, hogy spermiumok vagy peték révén testből testbe költöznek, a mémek úgy terjednek a mémkészletben, hogy agyból agyba költöznek egy olyan folyamat révén, melyet tág értelemben utánzásnak nevezhetünk.” (Dawkins, 1986, 241-242. oldal)

Dawkins fentebb látható mém meghatározását úgy konkretizálnám, hogy tulajdonképp minden mém, ami egyik agyból a másikba adódik át utánzás révén (Blackmore, 2001). Arról, hogy mi tekinthető olyan utánzásnak, aminek segítségével mémek terjednek, és mi nem, egy későbbi fejezetben írok majd. Azért bátorkodtam ilyen hosszú idézetet átvenni a könyvből, mert lényegében ennek a három bekezdésnek köszönhető egy új tudomány (ha nevezhetjük annak) születése. Ebből a három bekezdésből ragadok most meg néhány pontot és részletesebben kifejtem őket.

1. 1. 1. Replikátor-e a mém és van-e saját evolúciója?

Dawkins a mémek evolúciójáról beszél, úgyhogy kézenfekvő és megkerülhetetlen, hogy egészen Darwinig nyúljunk vissza. Az alapelvet az 1859-ben megjelent *A fajok eredete természetes kiválasztódás útján* című grandiózus és viharos fogadtatású művében írta le. A sok száz oldalt felölelő érvelése szerint három tényező szükséges az evolúcióhoz: variáció

(módosulás), szelekció (kiválasztódás) és öröklődés. Ha ezek az elemek megvannak, akkor az evolúciónak be *kell* következnie. (Blackmore, 2001) Ez az, amit Daniel Dennett (2008) *evolúciós algoritmus*nak nevez. Ha megvan a különböző elemek folyamatos gazdagsága, ha egy elem egy időben létrehozott másolatainak száma változik az elem és a környezet tulajdonságainak interakciójától függően, ha az elemek rendelkeznek a képességgel, hogy másolatot készítsenek önmagukról, akkor a káoszból rendszer születik bármiféle tervezés szükségessége nélkül (Dennett, 2008). Az egyetemes darwinizmust az ateizmus tudományával szinonimként kezelő kritikusok nem veszik figyelembe, hogy ez az elmélet nem zárja ki egy külső „tudat” tervező munkájának lehetőségét, csak nem teszi azt szükségessé.

Most már tudjuk, hogy mi szükséges az evolúcióhoz, nézzük hát meg, hogy a mém pályázhat-e a replikatori címre, be tudja-e tartani Darwin játékszabályait. Létezhet-e a mémek világában variáció, szelekció és öröklődés?

A variációra a legegyszerűbb példát találni, hisz mindennapjainkban is ezzel találkozunk. Ha hallunk egy jó történetet, vagy pletykát és azt továbbadjuk, akkor szinte biztos, hogy nem ugyanúgy fogjuk elmondani, ahogyan hallottuk. Ez azt jelenti, hogy a mémek továbbadásának folyamata korántsem tökéletes. Ahogy Malcolm Gladwell (2007) leírja, a pletykák esetében is komoly módosulás lép fel minden egyes továbbadásnál. Bizonyos részletek kifakulnak mások pedig az indokoltnál nagyobb jelentőséget kapnak. A továbbadó mindig hozzáad kicsit saját természetéből és kultúrájából (a memetikusak szerint: saját mémjei közül). A kiválasztódás, vagy szelekció ebben a kontextusban azt jelenti, hogy vannak mémek melyek megragadják a figyelmünket és vannak, amelyek nem. Hogy az előző példához térjek vissza, ha valaki elmesél nekem húsz viccet egymás után, akkor kizárt, hogy mindet megjegyezzem. Azok maradnak majd meg az emlékezetemben, amelyek érdekesebbek, viccesebbek, szokatlanabbak, tehát, csak néhány vicc választódik ki a többi közül, ők sikeresebbek. Öröklődés (vagy retenció) az, amikor az anyuka megtanítja a fiának, hogy hogyan kell asztalt készíteni (vertikális átadás), vagy amikor én megtanítom egy ismerősömet tüzet rakni (horizontális átadás). Ezek alapján már mondhatjuk, hogy a mémek replikátorok és minden kiinduló feltétel adott az evolúciós algoritmus beindulásához. Vizsgáljuk most meg, hogy mit is jelent a mémek esetében az, hogy tágabb értelemben vett utánpótlással terjednek.

1. 1. 2. A tágabb értelemben vett utánczás

A memetikuskok, mint Susan Blackmore, vagy Daniel Dennett azt mondják, hogy csakis az emberi faj fertőződött meg a kultúrával, tehát a mémekkel (Dennett, 2009). Ez természetesen csak átvitt értelemben igaz, hiszen a mémek nem voltak kint valahol a levegőben és az ember törzse fejlődése során egyszer csak megfertőződött velük, hanem az ember fejlődése egy szakaszában átlépett egy bizonyos küszöböt (nagyjából ötmillió éve), aminek következtében megszületett a második replikátor. Carl Sagan ugyan nem a memetikával foglalkozva, de hasonló következtetésre jut: „A karbonkorszak óta ez élet történetének legnagyobb részét úgy jellemezhetjük, mint az agyagnak a gének fölötti fokozatos (de korántsem teljes) eluralkodását.” (Sagan, 1990) Ezt a küszöböt tekinti Blackmore (2001) az utánczás egy olyan fajtájának, ami humánspecifikus. Az ő gondolatait felhasználva tisztázom most ezt a kérdést.

Thorndike volt az első, aki definíciót adott az utánczásra kifejtve, hogy az nem más, mint amikor úgy tanulunk meg egy cselekedetet, hogy látjuk azt valaki más által végrehajtva. Bár ez a meghatározás csak a vizuális benyomásokra korlátozódik, mégis hasznos segítség a *fertőzés*, a *társas tanulás* és a *valódi utánczás* megkülönböztetésében. A fertőzést Blackmore itt abban az értelemben használja, hogy ha például valaki ásít, akkor az ásítása fertőző és mások is ásítani kezdenek, vagy ugyanilyen módon fertőző lehet a nevetés is. Itt nem zajlik igazi tanulás, ugyanis mi már alaptól tudunk ásítani és amikor valaki ásít akkor nem tanuljuk meg a cselekedetet újra. Ez nem utánczás, ezért a memetikának nem kell vele foglalkoznia.

A társas tanulás olyan tanulás, ami egy másik ember (vagy állat) megfigyelése révén, vagy a vele való interakció során megy végbe. „Az utánczás a társas tanulás egyik formája, de vannak más, nem valódi utánczáson alapuló formák is.” (uo. 85. oldal) Az ilyen nem valódi utánczások közé sorolja ő például, amikor Dél-Angliában a cinegék megtanulták felnyitni a tejesüvegek zárókorongját és ez a viselkedés hamarosan az egész országban elterjedt. A csipkedés a cinegék természetes tulajdonság és miután egy másik madár látta a csipkedést és a feltépett zárókorongot, ő maga is nagyobb eséllyel szállt rá, ahol az így kinyert tej pozitív megerősítésként hatott. Ez azonban nem valódi utánczás, hiszen nem adódik át új viselkedésforma (hiszen alaptól tudnak csipkedni, csak azt tanulták meg, hogy *mit* csipkedjenek). Számos példát hoz még a hangyahalászó és krumplit mosó majmoktól kezdve, a hangutánczó feketeterítőn át, a delfinek víz alatti utánczási képességéig, de mindet a társas tanulás egy alacsonyabb formájához sorolja be, és erre a következtetésre jut: „Az eredmény másolásnak látszik, pedig nem az, mert a második tanulónak újra kell alkotnia a

viselkedésmódot.” (uo. 88. oldal) Ezzel szemben az emberek szinte korlátok nélkül találhatnak ki új magatartásformákat és másolhatják ezeket egymásról.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Blackmore nem ad tökéletesen meggyőző bizonyítékot arra, hogy a valódi utánzás miért csak és kizárólag az emberi faj sajátja és maga Dawkins is (2001) úgy beszél az állatok néhány viselkedéséről, mintha az valódi utánzás lenne. Ennek az ellentmondásnak a kibogozása azonban e dolgozatnak nem célja, ugyanis ahhoz, hogy a mémek terjedésének kommunikációs vonatkozásait tárgyaljuk, elegendő azt tudnunk, hogy az emberek között jelen van az utánzásnak ez a magasabb rendű fajtája, függetlenül attól, hogy más állatoknál jelen van-e vagy nincs. Ami számunkra most fontos az Blackmore ezen gondolata: „Amikor utánozunk valakit, akkor valami átadódik. Ez a »valami« aztán újra és újra továbbadódhat, így kel önálló életre.” (Blackmore, 2001, 29. oldal) A „valami” alatt természetesen a mémet érti, és ahogyan a hipotézisemben megfogalmaztam, céloomul azt tűztem ki, hogy a végére járjak, hogy ez a „valami átadódik” jelenség a mémeknél minden esetben tekinthető-e kommunikációnak. Mielőtt, azonban, erre rátérnék, maradt még néhány fontos kérdés, melyet tisztáznunk kell a mémekkel kapcsolatban, például, hogy mi a mém és tulajdonképpen mekkora is egy mém?

1. 1. 3. Mi a mém, mi az alapegysége és hol „van” a mém?

Had idézzem vissza a már fentebb említett részt *Az önző gén*ből. „A mém lehet egy dallam, egy gondolat, egy jelszó, ruhadivat, edények készítésének vagy boltívek építésének módja.” Leggyakrabban, ha meg kell határozni, hogy mi a mém, ez a mondat kerül elő, pedig később maga Dawkins is visszalépett ettől a meghatározástól (1989). De mi a probléma vele?

Ahhoz, hogy a definíció problémáját megértsük, két új fogalmat kell bevezetnünk: a *genotípust* és a *fenotípust*. Mindkét kifejezést a genetikából kölcsönözte Dawkins azért, hogy megkülönböztesse az *utasítást* az *eredménytől* (vagy *terméktől*). Susan Blackmore (2001) segítségét kérve azt mondhatjuk, hogy a genotípus tartalmazza az utasításokat a fehérjék felépítésére, a fenotípus pedig a fejlődési folyamat eredménye, amely ugyan nagyban függ a kiindulási genotípustól, de a fejlődés folyamán hatnak rá például a környezeti tényezők is. Ha ezt átültetjük a mémek világába, akkor például a fejemből lévő dallam a genotípus és az, ahogyan én ezt korlátozott fütyülési képességeimmel előadom egy társaságban, az a fenotípus. Dawkins későbbi könyvében, *A hódító gén*ben (1989) szintén a zenét, öltözködést említve ezt írja: „Mindezek az agy belsejében rejtőző mémek külső, látható (hallható stb.)

megnyilvánulásai, amelyek – miután más egyedek érzékszerveik útján felfogják őket – olyannyira beleivódhatnak befogadójuk agyába, hogy ott (nem feltétlenül tökéletes) másolatok alakulnak ki róluk.” (159. oldal)

Ha ezt már tudjuk, akkor érthető, hogy Alister McGrath miért kritizálja így Dawkins definícióját: „Ám a Dawkins által *Az önző gén*ben megemlített összes példa a »mémekre« ezeknek az utasításoknak az *eredménye*, nem pedig maguk az utasítások.” (McGrath, 2008, 152. oldal) Az a problematika, amire McGrath rávilágít ezzel a kritikájával a „lamarckizmus”. Sokan azon az alapon vetik el élből a memetikát, hogy a biológiai evolúció nem lamarcki utat követ, ellentétben a kulturális evolúcióval, éppen ezért bármiféle analógia a gén és a mém között valótlan, aminek következtében a mémelmélet is megdől.

Lamarck azt állította, hogy az életünk során megtanult dolgokat továbbadhatjuk utódainknak. Ez a szerzett tulajdonságok átörökítése. Bár ezt az ő idejében még nem tudhatták, de az örökítésnek ez a módja lehetetlen a biológiai evolúcióban, egyszerűen az öröklődési mechanizmus milyensége miatt.

Ez azt jelenti, hogy ha valaki az én fütyülésemet hallgatva megtanulja a dallamot, akkor nem a dallam-mém genotípusát (az én fejemben elraktározott példányát), hanem a fenotípusát utánozta le a szerzett tulajdonságaival együtt (amelyek például az én fütyülésem tökéletlenségéből származnak). El kell ismernünk, hogy ez kétségtelenül lamarcki útja az öröklődésnek.

De mi van akkor, ha én a dallamot lekottázom és a kottát odaadom a barátomnak, aki megtanulja és odaadja az ő barátjának, aki szintén megtanulja és amikor már húsz ember ismeri a dallamot, találkozunk, hogy gyakoroljuk? Nagyon valószínű, hogy mindegyikünk fütyülése különbözni fog egy kicsit, de a fejünkben benne lévő dallam ugyan az lesz. Ez azt jelenti, hogy a kottának köszönhetően a genotípust tudtam továbbadni, ami viszont nem lamarcki út. Hogy tudjuk ezt az érdekes ellentét feloldani?

*A hódító gén*ben aztán Dawkins tesz még egy lépést hátrafelé saját eredeti mém meghatározásától, amikor ezt írja: „A mémek elegyedhetnek is egymással bizonyos mértékig, ami a génekkel – ebben az értelemben – nem fordul elő. (...) A weismanni felfogás a mémekre vonatkoztatva kevésbé merev, mint a gének esetében: elképzelhetők »lamarcki« oksági nyilak is, amelyek a fenotípus felől a replikátor irányába mutatnak. Mindeme különbségek elegendők lehetnek ahhoz, hogy minden párhuzam a genetikai természetes szelekcióval haszontalan, sőt határozottan félrevezető legyen.” (162. oldal) Ez a látványos, és kritikusaiknak bizonyosan nagy meglepettséget okozó visszavonulás azonban nem lehetetleníti el a memetikát. Dawkins csupán visszatér a memetika alapelveihez, miszerint a

gén is és a mém is replikátor (megfelelnek Darwin három feltételének), de minden más szempontból különbözhetnek. Blackmore szerint maga a kérdés, hogy a kulturális evolúció a lamarcki utat követi-e felesleges, ugyanis ennek jelentősége igazából az ivaros szaporodó fajoknál van.

Végeredményben tehát elmondhatjuk, hogy ha mégis feltesszük a kérdést, hogy lamarcki utat követ-e a kulturális evolúció, akkor azt a választ kapjuk, hogy igen, ezt az utat is követi. Mint azonban láttuk, ez nem jelent problémát, mivel a mém-gén analógiát nem szabad azon a ponton túl túlságosan szigorúan venni, hogy mindkettő replikátor.

A fejezet címének első fele megválaszoltnak látszik: Dawkins szerint tehát a mém a fejekben rejlő genotípus, pontosabban: „A mémet az agy információtartalmának egységnyi részeként kell felfognunk.” (158. oldal). Ennél viszont még mindig kielégítőbb megfogalmazásnak tartom Blackmore korábban idézett gondolatát, miszerint minden mém, ami egy agyból a másikba adódik át valódi utánnzással.

A mém alapegységének kérdése meglehetősen zavarba ejtő lehet az ezzel foglalkozó gondolkodóknak, ugyanis nem tudnak rá választ adni. Senki nem tudja megmondani, hogy egy mém ekkora, és kész. Egy zenei fesztivál minden zeneszáma egybevéve túl sok, hogy egyetlen mém legyen (persze a zenei fesztivál maga lehet egy mém), de egyetlen hangjegy meg túl kevés. A könyvtárakban található több százezer oldalnyi szöveg túl sok, de egyetlen betű túl kevés. Daniel Dennett a magyarul 2008-ban megjelent *Darwin veszélyes ideája* című könyvében igen elegáns megoldást kínál: a mém alapegységei azok a legkisebb elemek, amelyek önmagukat megbízhatóan és termékenyen másolják. A zseniális *Galaxis útikalauz stopposoknak* határozottan tekinthető egy mémnek, de néhány rövidebb, sokszor idézett rész belőle képes a „saját lábán” is megállni, ezért azokat is lehet mémnek nevezni. Egy szimfónia egészben is egy mém, de ha van benne egy néhány hangjegyből álló dallam, ami utána megragad a fejünkben, akkor az is egy mém, hiszen képes volt önmagát megbízhatóan lemásolni. Az viszont már egy sokkal fogósabb kérdés, hogy hol „van” a mém.

A memetikusok sem igazán tudnak megegyezni abban, hogy hol tárolódik a mém. A két fő nézőpont a következő két idézettel mutatható be a legjobban. Dawkins szerint: „A mém határozott struktúrával rendelkezik, amelynek fizikai mibenléte az információátvitel módjától függ. Ha az agy az információkat szinaptikus kapcsolatok bizonyos mintázatában őrzi meg, a mém elvileg mikroszkóp alatt is látható, mégpedig a szinaptikus szerkezetek meghatározott mintázata alakjában. Ha az agy »szétosztott« formában tárolja az információkat, a mémet nem

lelhetjük meg mikroszkópos metszeten, de én ez esetben is amondó vagyok, hogy a mémet az agyban fizikailag is jelen levő tényezőként fogjuk fel.” (Dawkins, 1989, 158-159. oldal)

Ezzel szemben Dennett, hivatásához híven, egy fokkal filozofikusabban ragadja meg a kérdést. „Elképednénk, ha azt kellene felfedeznünk, hogy az az agysejtegyüttes, mely Benjamin Franklin agyában a bifokális szemüveg eredeti mémjét tárolta ugyanaz vagy legalábbis nagyon hasonló volt ahhoz az agysejtegyütteshez, amelyről manapság van szó, amikor a gyerekek Ázsiában, Afrikában vagy Európában először tanulnak erről a szemüvegről az olvasás, a televízió útján vagy úgy, hogy megpillantják szüleik orrán. Ez az eszmefuttatás azt a tényt teszi életszerűvé, hogy ami a kulturális evolúcióban őrződik és átadódik az a közeg- és nyelvsemleges értelemben vett *információ*. Ennélfogva a mém elsődlegesen *szemantikai*, nem pedig *szintaktikai* osztályozás, mely közvetlenül megfigyelhető lenne egy »agynyelvben« vagy a természetes nyelvben.” (Dennett, 2008, 381. oldal) A harmadik neves mémkutató, Blackmore is Dawkins véleményén van, miszerint valahol az agyban van a mém, de ő is leírja, hogy még túlságosan keveset tudunk az agy információtároló mechanizmusairól ahhoz, hogy e kérdést tisztázni tudjuk.

Dennettnek igazat adok abban, hogy valószínűtlen, hogy ha az én fejemben megtalálnák a Szózat mém „agysejtegyüttesét”, akkor ugyanez az „agysejtegyüttes” (vagy mintázat) megtalálható lenne minden e költeményt ismerő egyén agyában. Viszont az ő magyarázata túlságosan messzire helyezi a mémet a fizikai valóságtól és elvonttá teszi. Véleményem szerint a megoldáshoz közelebb kerülhetünk, ha a neurológia és memóriakutatás előrehaladtával pontosabban fogjuk érteni, hogy hogyan tárolja az agy az információt.

1. 1. 4. A sikeres mém receptje

Dawkins (1986) a sikeres mém „receptjét” úgy határozza meg, hogy egy ilyen mémnek kitűnő *másolási megbízhatósággal*, hosszú *élettartammal* és jó *termékenység*gel kell rendelkeznie. Az első tulajdonság arra utal, hogy egy mém sikeresebb, ha könnyebben lemásolható, ha minél kevesebb másolási hibával képes terjedni. Ha a túl sok mutáció lép fel minden egyes mém-generációban, akkor az eredeti mém hamar teljesen eltűnhet, és így aligha nevezhetnénk sikeresnek. Az élettartam arra utal, hogy a mémet sokáig megőrizzük, vagy valamilyen külső formában sokáig elérhető legyen, például egy szobor-mém élettartama egy cetlire írt üzenet-mémel szemben. A jó termékenység azt jelenti, hogy a memről könnyen készülnek másolatok és így saját magának sok példányát tudja elterjeszteni a mémállományban.

Úgy gondolom, most már eleget tudunk a mémekről ahhoz, hogy mélyebbre áshassunk. A Blackmore féle (amikor utánzunk valakit, akkor a mém átadódik) út kecsegtetőnek hat és akár hirtelen még azt is mondanám, hogy ez bizony kommunikáció. Csakhogy! Annak ellenére, hogy tudásunkat kiszélesítettük a mémek területén, vajmi keveset beszéltünk eddig a kommunikációról magáról. Az elméleti háttér második felét a kommunikáció vizsgálatának szentelem, mégpedig a szó Horányi Özséb féle meghatározásának. Utána, ha már hipotézisem mindkét fő összetevője kielégítően ismert lesz, rátérhetünk a válaszkeresésre.

1. 2. A kommunikáció mint participáció

Egyértelmű, hogy ha azt szeretném megvizsgálni, hogy a mémek kommunikációval terjednek-e, akkor tisztáznom kell, hogy mi is az a kommunikáció. Ez azonban egy lehetetlen küldetés. A kommunikáció-definíciók száma bőven meghaladja a százötvenet és mindegyiknek van igazságtartalma, de emellett egyik sem tökéletes. Sok függ attól is, hogy a kommunikációt a tranzakciós, interakciós, kultivációs, participációs, vagy épp a rituális iskola modelljei felől közelítjük meg. Mindegyik egy más szegmensét, más attribútumát ragadja meg a jelenséget és számos mű keletkezett ezek összehasonlítására és tárgyalására (lásd bővebben Béres-Horányi, 1999; Griffin, 2001; Horányi, 2003; Terestyéni, 2006; Buda, 1974).

A bevezetőben is taglalt okok miatt, ebben a dolgozatban csupán a kommunikáció participációs megközelítése (PTC) kap helyet, melyet Horányi Özséb és az ő munkacsoportja alkotott meg. A Béres István – Horányi Özséb szerkesztette 1999-ben megjelent *Társadalmi kommunikáció* című tanulmánygyűjteményben publikálta először Horányi elképzeléseit *A kommunikációról* c. tanulmányában (22-34. oldal). Később ezt felhasználva és tovább duzzasztva *A kommunikáció mint participáció* (Horányi, 2007) néven megjelent egy tanulmánygyűjtemény, melyet Horányi több más szerzővel a participációs elmélet magyarázatának szentelt. E tanulmányt és tanulmánygyűjteményt felhasználva ismertetem az elméletet.

1. 2. 1. A PTC fontosabb terminusai

Csakúgy, mint Dawkins esetében, a fejtegetést itt is az eredeti szövegből vett idézettel szeretném kezdeni. 1999-es tanulmányában Horányi így indít:

„A kommunikáció itt bemutatott felfogása – nevezzük ezt a kommunikáció *participációs* felfogásának – abból indul ki, hogy a kommunikáció voltaképpen a probléma felismeréséhez és a problémamegoldáshoz szükséges releváns felkészültség elérhetőségét jelenti egy (problémamegoldó) ágens számára. Ez egy állapot: az ágens világának egy lehetséges állapota.” (Béres-Horányi, 1999, 22. oldal)

Akkor ezt most szedjük szét elemeire! A számunkra legfontosabb kifejezései az idézetnek ezek: ágens, probléma és problémamegoldás, felkészültség, elérhetőség. Ezek mellé még

önkéntesen idesorolom az intézmény és a szintér fogalmakat, melyeket szintén fontos megbeszelnünk az elmélet jobb megértéséhez.

1. 2. 1. 1. Az ágens

Az elméleti háttér PTC-vel foglalkozó második felében némileg több szószerinti idézés lesz, mint a memetikával foglalkozóban. Ennek fő oka, hogy Horányinak és munkacsoportjának tevékenysége, ha lehet ezt így mondani, „tudományosabb” a memetika gyakran spekulatív következtetéseinél, épp ezért szinte minden általuk használt fogalomnak elérhető legalább egyféle konkrét definíciója.

Nincs ez másképp az ágens kifejezéssel kapcsolatban sem: „Az »ágens« terminus természetesen nemcsak (élő) individuumra (illetőleg egyedre vagy éppen személyre) vonatkozhat, de minden olyan (akárcsak relatíve önálló) rendszerre mint egységre is, amely problémát (vagy konfliktust vagy feladatot) old meg.” (Béres-Horányi, 1999, 23. oldal) Ez a meghatározás később annyival bővült, hogy a relatíve önálló mellé odakerült a „vagy éppen környezetétől alig elválasztható, beágyazott” (Horányi, 2007, 198. oldal) kiegészítés, valamint nem feltétlenül a probléma megoldását tekinti szükségesnek, de megelégszik a probléma felismerésével is. Ez a két aprónak tűnő megtoldás a lehetséges ágensek körét még nagyobbra duzzasztja.

Rengeteg mindent tekinthetünk tehát ágensnek, az egyetlen igazán fontos tulajdonságának az látszik, hogy aktívan viszonyuljon a világhoz, hiszen mind a probléma felismerés, mind a problémamegoldás aktív folyamatok (ami, természetesen, nem zárja ki a lehetőséget, hogy a probléma az ágens bárminemű beavatkozása nélkül megoldódjon).

1. 2. 1. 2. A probléma és a problémamegoldás

A PTC a problémát így határozza meg: „Valamely ágens számára *problémának* nevezi a diszkusszió azt a kritikus különbséget, ami az adott ágens valamely alkalommal való állapota és egy számára ugyanakkor kívánatos állapot között esetleg fennáll, amennyiben ezt az ágens felismeri.” (Horányi, 2007, 246. oldal) Ebből az látszik, hogy ha az ágens nem ismeri fel, hogy valamely tekintetben kritikus különbség lenne aktuális és kívánt helyzete között (vagy szerinte kívánt állapota egybeesik az aktuális állapotával), akkor nem beszélhetünk problémáról. Ez a valóságban úgy néz, hogy ha én magamban hordozok egy betegséget

(aktuális állapotom), de nincs erről tudomásom, akkor nem is fogok tenni a gyógyulásomért (tehát, hogy elérjek egy jövőbeli kívánt állapotot), mivel nem érzékelem a problémát. Ebben az esetben, mivel én egészségesnek hiszem magam (ami, ha tudnék a betegségről, a kívánt állapot lenne), az én szemszögemből egybeesik az aktuális állapotom a kívánttal, tehát nincs probléma.

A probléma úgy szűnik meg, ha a különbség a kritikus szint alá csökken. Ez történhet az ágens aktivitása által, mellyel vagy saját magát, vagy a környezetét változtatja (esetleg mindkettőt), vagy a körülmények spontán változása által, amely segítheti (de esetleg gátolhatja is) a kritikus különbség megszűnését (vagy a kritikus szint alá esését). (Horányi, 2007) Fontos még kiemelni, hogy „a *problémamegoldás* mindig csak individuális lehet: általában nem lehet problémát megoldani; csak *ezt-és-ezt* a *valamely* ágens számára megjelenő problémát *itt-és-most*.” (uo. 247. oldal)

Vizsgálódásunk szempontjából egy különösen érdekes rész található az 1999-es tanulmányban. „A problémamegoldás az a *színtér*, amelyben minden ágens két alapkészletét [*drive*] kielégíteni törekszik: megtenni minden (lehetséges)t a túlélésért és az élethelyzet (minőségének) – legalább – fenntartásáért. A problémamegoldás e tekintetben sikeres alkalmazkodást [*adaptatio*] jelent (ez a diszkusszió azonban most nem vizsgálja azokat a sajátos problémamegoldásokat, amelyek az evolúción alapszanak: ilyenkor ugyanis a probléma megoldása semmiképpen sem magának az ágensnek az iparkodását jelenti, hanem olyan fajspecifikussá váló adaptációkat, amelyek a faj individuumait felkészültté teszik a problematikus különbség leküzdésére).” (Béres-Horányi, 1999, 23. oldal) Az utolsó zárójeles részben, az én értelmezésem szerint, Horányi arra gondol, hogy az, hogy egy faj az átlaghőmérséklet csökkenése miatt bundát növeszt, vagy a vízből a szárazföldre költözve lábat növeszt, nem tekinthető az egyedek problémamegoldásának. Nem az egyes individuumok iparkodásától lesz szőre egy fajnak, hanem a fajspecifikus adaptációk teszik felkészültté a problémát jelentő hőmérsékletváltozás leküzdésére. Ám a génközpontú evolúciós biológiát alapul véve a faj (vagy egyed) szintű vizsgálat már nem elegendő. Horányi végkövetkeztetése ennek ellenére igaz a gének szintjén is. Ha a géneket ágensnek tekintjük (márpedig meg vagyok róla győződve, hogy tekinthetjük annak, de erről majd később), akkor ugyanúgy elmondható, hogy a hideg problémájának megoldása nem maguknak a géneknek az iparkodását jelenti, csupán azok a gének maradnak életben és tudnak tovább terjedni, melyek olyan gének társaságában vannak, melyek az adott szervezetet bunda növesztésére készítetik. Érdekes adalék lehet, bár jelen vizsgálódásunkban különösebb

jelentősége nincsen, hogy a génközpontú megközelítésből nézve a fajok egyes egyedeit lényegében *kollektív ágens*nek is tekinthetjük, tehát mint gén-ágensek csoportját.

A probléma fogalmának teljesebb megértéséért Horányi megmagyarázza hogyan alkalmazhatóak rá a *konfliktus* és a *feladat* terminusok. „A »konfliktus« elsősorban olyan *problémára* alkalmazható, amely különböző problémamegoldó ágensek között keletkezik. (...) A »feladat« pedig elsősorban olyan típusú *problémára* alkalmazható, amelynek van ismert megoldása.” (uo. 23. oldal)

Azt hiszem sikerült megfelelően tisztázni a probléma és a problémamegoldás kérdését, így következhet a felkészültség.

1. 2. 1. 3. A felkészültség

Először álljon itt az a definíció, amely legáltalánosabban ragadja meg eme terminus jelentését a PTC kontextusában: „Felkészültségnek nevezzük azokat a képességeket és egyéb kapacitásokat, amelyek problémamegoldásra használhatók, pontosabban amelyeket egy ágens problémamegoldásra tud használni. (...) Abból, hogy valamely *a* ágens megold *p₁* problémát (tehát pl. nem megoldódik stb.) következik, hogy *a* meg tudja oldani *p₁* problémát, vagyis rendelkezik *p₁* megoldására való felkészültséggel.” (Horányi, 2007, 117. oldal) Egy egyszerű és köznapi példával élve, ha pénzt szeretnék felvenni egy automatából, akkor több felkészültségre is szükségem van. Tudnom kell például olvasni, hiszen a kijelzőn írásban jelennek meg az utasítások, tudnom kell a PIN kódomat (vagy tudnom kell hova írtam fel a PIN kódomat) és, persze, ismernem kell a nyelvet is, amin az automata kiírja az utasításokat és a sort még lehetne folytatni. Ha ezen felkészültségek közül bármelyik is hiányozna, akkor, amíg azt a felkészültséget meg nem szerzem, vagy más úton (és ezáltal más felkészültségekkel) meg nem kerülöm, a problémát nem tudom megoldani.

„Az ágensek mindig rendelkeznek eredendő felkészültségekkel, és vannak olyanok, amelyeknek emellett többlet-felkészültségek is rendelkezésükre állnak. Az eredendő felkészültségek olyan *fajspecifikus* felkészültségek, amelyek az egyedeket eleve (eredendően) felruházzák bizonyos típusú helyzetekhez való sikeres alkalmazkodás képességével. A többlet-felkészültségek az előbbiekkal szemben az ágens mint individuumot teszik képessé a problémafelismerésre és –megoldásra.” (Horányi, 2007, 118. oldal) Ez, az előbbi automatás példához visszatérve, azt jelenti, hogy azt a problémát, hogy be kell írnom a PIN kódomat, egy eredendő felkészültségem által tudom megoldani, mégpedig az által, hogy van kezem.

Egy pontnak ez a probléma jóval nagyobb kihívást jelentene, mivel az ő fájában ez az eredendő felkészültség nem elérhető. Viszont az, hogy *mit* kell beírnom (tehát, hogy tudom a kódot, vagy tudom, honnan tudhatom meg) már többlet-felkészültség, mivel a saját tanulásom eredménye és nem eredendően adott a faj minden (normális esetben minden) egyede számára. „Egyes típusoknál a felkészültség teljes egészében az eredendően adottal azonos. Más ágens-típusok esetében az ágens sajátos iparkodása, vagyis (exogén) *tanulása* által elérhetővé vált felkészültsége nagyobb és jelentősebb a számára eredendően elérhető felkészültségnél. Így aztán az egyes ágenseknek típusukból adódó típusfelkészültségükön belül egyéni felkészültségük is lehet eltérő egymástól.” (Béres-Horányi, 1999, 28. oldal)

Bár a fentebb leírtakkal még csak épphogy megkapartuk a felkészültségről született eszmefuttatások felszínét, mégsem haladok most tovább a felderítéssel. Azért teszem ezt, mert, bár rengeteg érdekes dologról lehetne még írni, a mi céljainknak a felkészültség ilyen szintű ismerete tökéletesen elégséges és a további kutakodás nem segítené jelentősen a hipotézisem tárgyalását.

1. 2. 1. 4. Az elérhetőség

Az elérhetőség (vagy hozzáférés) így határozható meg: „Akkor tekinthető a problémamegoldáshoz releváns felkészültség *elérhetőnek*, ha akkor, amikor az ágensnek szüksége van rá, képes használni a szükséges felkészültséget a probléma megoldása érdekében. Az *akkor, amikor* voltaképpen valamely individuális alkalomra utal. (...) Az elérhetőség voltaképpen *részesedésként* (*participációként*) is volna tekinthető: az ágens részesedik mindazokban a (felkészültségekben), amelyek számára egy adott alkalommal elérhetők, más szavakkal: azok a felkészültségek, amelyek a problémamegoldás egy adott esetében az ágens számára elérhetők, logikai értelemben *a prioriak*: erre utal a részesedés.” (Horányi, 2007, 247-248. oldal) Ezekon felül nem csak a már korábban elért felkészültségek használhatók a problémamegoldáshoz, hanem ide sorolhatjuk mindazokat a lehetséges felkészültségeket is, amelyek eléréséhez az ágens rendelkezik a megfelelő felkészültséggel, „vagyis nemcsak azt, ami például a *fejében van*, de azt is, *aminek utána tud nézni* a könyvespolcán található kötetben, miután megtanult olvasni, és tudja, hogy mi található a könyvespolcán.” (uo. 248. oldal) Ehhez nem kell többet hozzáadni, a fogalom tökéletesen érthető és használható lesz az elemzésünkben.

1. 2. 1. 5. Az intézmény és a szintér

E két fogalom megértése, bár csak árnyalni tudja a PTC memetikával való összekapcsolhatóságának vizsgálatát, a teljes (a dolgozat keretein belül teljes, hiszen mindkét elmélet esetében lenne még miről írni) képhez vitathatatlanul hozzátartozik. PTC-n belüli jelentőségüket az is mutatja, hogy a már sokszor idézett *A kommunikáció mint participáció* c. tanulmánygyűjtemény az intézmény, a szintér és az ágens terminusok használatának elemzésére született. Lássuk, miért e kitüntetett szerep.

„A PTC keretében az intézmény olyan, a problémamegoldás szempontjából tekintett többlet-felkészültségeként definiálódik, mely a közösség tagjai számára egyaránt elérhető (...). Az intézmény tehát tematikus mezőként értendő, mely a közösség által osztott többlet-felkészültségben többé-kevésbé jól kijelölhető (...). Egyfajta horizontként, amelyben a világ hasonlóképpen mutatkozik meg a közösséget alkotó ágensek számára, mintha ugyanolyan vagy hasonló perspektívából tekintenének rá. (...) Az intézményt ez a diszkusszió kódiként tárgyalja. A »kód« terminus (...) valamely szokásos kommunikációs megoldásra vonatkozó hogyan típusú tudások összességét kategorizálja.” (Horányi, 2007, 42-44. oldal) A tanulmánygyűjtemény olyan intézmények részletesebb leírását adja, mint a nyelv, jog, moralitás, vallás, tudomány, gazdaság, amely példák máris könnyebben érthetővé teszik az idézett meghatározást. Például ha egy nagyobb csoport ember valamilyen problémát old meg és ezt magyar anyanyelvükön teszik, akkor ez egy olyan többlet-felkészültség, amely mindegyikük számára egyaránt hozzáférhető és ha a magyar mint anyanyelv intézményének szempontjából tekintjük a világot, akkor az valóban mindegyikük szemszögéből hasonlóképpen mutatkozik meg. Később arról is szó van a tanulmánygyűjteményben, hogy a intézmények többnyire olyan többlet-felkészültségek, melyek az individuális ágensek számára nehezen megváltoztathatók (ilyen például a fentebbi példában az anyanyelv).

A participációs elméletben a szintér a következő jelentést kapja: „A szintér nem magában áll, hanem mindig ágenshez kötött, és az *ágens* mindig szintérhez kapcsolódik. Ágensek megnyilvánulásaikban mutatkoznak meg ágensként. Szintér tehát az a *hely*, ahol az ágens ágensként megnyilvánul. (...) Nevezzük összefoglalóan szintérnek mindazokat a körülményeket, amelyek valamely ágens számára meghatározzák egy adott esemény lehetséges »interpretációit«. Ez az értelmezés nem a megnyilatkozás körülményeire hivatkozik, hanem lehetséges »interpretációira«, vagyis arra, hogy milyenként ismeri fel az ágens mindazt, ami körülötte történik.” (Horányi, 2007, 110. oldal) Csak hogy a nyelveknél maradjunk, a szintérre jó példa lehet, hogy ha magyarul beszélgetünk (ilyenkor a magyar

nyelvet szintérnek tekintjük, nem mint anyanyelvi intézményt) és egy magyarul nem tudó lép a beszélgetésbe, akkor ahogyan átváltunk a közös angol nyelvre, akkor megváltozott a nyelvi szintér is.

1. 2. 2. A kommunikáció mint állapot

Horányi egy sajátos szemszögből tekint a kommunikációra. Szerinte ez egy állapot, a kommunikatív állapot (ahogy a fejezet elején található idézet is mutatja). Saját szavaival élve, ahogy a PTC a kommunikációra tekint, az nevezhető a „*problémamegoldásra való felkészültség perspektívájának*”. (Béres-Horányi, 1999, 22. oldal) Ez kétségtelenül felfogható állapotként. Tehát, amikor az ágens kommunikatív állapotban van, akkor hozzáfér az adott problémája megoldásához szükséges releváns felkészültséghez. Ez, természetesen, időben lehet meghatározott, lehet mondani, hogy valamikor ebbe az állapotba lépett, utána (a probléma megoldása után) ez az állapot megszűnt, de ez a PTC felfogásában irreleváns információ. Kommunikatív állapotban több ágens is lehet, amikor egy probléma közös megoldása során mindketten (vagy ahányan vannak) hozzáférnek közös releváns felkészültségeikhez.

Ezzel az elméleti háttér fejezet végére értünk. Megismerkedtünk mind a memetika, mind a participációs elmélet fontosabb jellemzőivel és terminusaival. Felkészültünk arra, hogy a hipotézis két pontját megvitassuk.

2. Mémelmélet magyarázata a PTC terminológiájával

2. 1. Kommunikáció-e az utánzás?

A dolgozatban már számos alkalommal megjelent ez a kérdés, és most jött el az ideje, hogy végre ténylegesen választ is keressünk rá. A hipotézis két pontja, tehát a címben szereplő kérdés, valamint annak vizsgálata, hogy leírható-e a mémek kommunikációval való terjedése (ha bebizonyosodik, hogy valóban így terjednek) a PTC terminológiájával, szükségszerűen együtt vizsgálandó. Ezt azért gondolom, mert annak megállapítása során, hogy az utánzás kommunikáció-e, elkerülhetetlenül a PTC nyelvezetét kell használnom, és ha a memetika minden (utánzással kapcsolatos) eleme beilleszthető, akkor a hipotézis két pontja egyszerre kerül bizonyításra. Amint le tudom írni az utánzást mint kommunikatív állapotot, máris a PTC kifejezéseit használtam, tehát beillesztettem a fogalomkörébe.

A következőkben fontos szem előtt tartani, hogy az ezután vizsgált esetekben a séma így néz ki: egy mém szeretne egy agyba másolódni. A kiinduló mém (mely másolódni szeretne) ettől függetlenül lehet éppen egy agyban, de ilyenkor nem az egész ember ágensnek tekintem kommunikáló ágensnek (az agy, ugye, az emberben van), hanem csak az onnan terjedni akaró mémet, ugyanis neki kell megoldania replikációjának problémáját. Azt az agyat, ahova másolódni szeretne, viszont mint ember ágens kezelem, ugyanis a másolódásra hatással lehet (és van is) a „befogadó” ágens többlet-felkészültség bázisa, illetve az intézmény, mely számára elérhető. Ez fontos, mert (mint később látni fogjuk) a mém csak eredendő felkészültséggel rendelkezik, ám az ember nem.

Nem vizsgáljuk most azt az eshetőséget, hogy az ember személyiségét egy nagyon bonyolult mémplexnek tekintjük, mint ahogy azt néhány memetikus gondolja. A mémplex kifejezés mémek együttesét jelenti. A vallásban például jelen van a keresztre feszítés mémje, az irgalom mémje és sorolhatnánk. A mémplex egy olyan tömörülés, ami azért jött létre, mert az azt alkotó mémek az evolúciójuk során úgy választódtak ki, hogy egy mémplexet alkotva hatékonyabbak a túlélésben és terjedésben, mint külön-külön. Mivel (talán szerencsétlenül) a vallást hoztam példának, fontosnak tartom leszögezni: az, hogy a vallás mémplex, nem azt jelenti, hogy nincs igazságalapja. A mémek azért terjednek, mert tudnak terjedni, attól függetlenül, hogy az adott mém pusztán kitaláción vagy a valóságon alapszik-e. Tehát még egyszer, amikor a következőkben két ágens közös felkészültségben való részesedéséről

beszélünk egy probléma megoldása érdekében, akkor az egyik mindig egy mém, a másik mindig egy ember.

Vizsgáltuk külön a memetikát és külön a participációs elméletet. Most még egyszer ideidézem Horányi Özséb szavait, csak hogy ezúttal kifejezetten a memetika, és nem valamilyen általános állapot leírására fogom használni gondolatait.

„A kommunikáció itt bemutatott felfogása – nevezzük ezt a kommunikáció *participációs* felfogásának – abból indul ki, hogy a kommunikáció voltaképpen a probléma felismeréséhez és a problémamegoldáshoz szükséges releváns felkészültség elérhetőségét jelenti egy (problémamegoldó) ágens számára. Ez egy állapot: az ágens világának egy lehetséges állapota.” (Béres-Horányi, 1999, 22. oldal)

2. 2. A mém mint ágens

Szerencsénkre az ágens PTC-ben használt fogalma meglehetősen megengedő, ezért ki merem jelenteni, hogy a mém (csakúgy mint a gén) tekinthető ágensnek. Miért is? Az ágensnek nem kell élőnek lennie, tehát nem lehet kizáró ok, ha a mémet valami élettelennek tekintjük. Máskülönben az, hogy „él“-e a mém egy rendkívül összetett kérdés, hiszen képes a retencióra, variációra és szelekcióra, viszont semmiféle anyagcserét nem folytat (amit általánosságban az élet feltételének tartanak), legfeljebb információcserét. Mindemellett (az eddigi ismereteink szerint, de mint említettem e téren még keveset tudunk) a mém nem kézzelfogható (ami persze nem zárja ki, hogy egy kézzelfogható tárgy tárolja, mint például egy könyv) tehát inkább valamiféle elvont *létező*ként tekinthetünk rá. E kérdés kibogozása viszont a dolgozatnak nem célja, ezért meghagyjuk egy esetleges későbbi kutatás témájának.

Szóval, ha élő a mém, ha nem, ez nincs hatással arra, hogy ágens-e. A lényeg, hogy megold-e (felismer-e) bármilyen problémát egy mém. Mivel a memetika szerint a mém egy parancs önmaga másolására, így a mém felismert és megoldani kívánt problémája lényegében a replikáció. A jelen állapota az, hogy ő maga van, a jövőbeli kívánt állapota pedig, hogy legalább egy másolata készüljön. A két állapota között a különbség egyértelműen kritikusnak nevezhető, hiszen ha a problémát a mém nem oldja meg, akkor az ő eltűnése a mémállományból, utód híján, teljes lesz. A mémről mondható, hogy felismeri ezt a kritikus különbséget, máskülönben nem törekedne a probléma megoldására. A mém tehát az ágensség minden kritériumának megfelel.

2. 3. Problémamegoldás, felkészültség, intézmény a mémek szempontjából

Mint azt láttuk, a mémnek tagadhatatlanul van problémája. Most már az a kérdés, hogy hogyan tudja ezt megoldani. Emlékezzünk vissza, hogy a problémamegoldás színterén az ágens két alapkészletét igyekszik kielégíteni: mindent megtenni a túlélésért és az élethelyzet fenntartásáért. (Béres-Horányi, 1999) Ha az ágensünk történetesen egy mém, akkor túléléséért úgy tud mindent megtenni, hogy a lehető legtöbb másolatot készíti önmagáról. Természetesen az, hogy az illető mém milyen termékenységi faktorial rendelkezik az a mém számára evolúciósan adott, tehát ezen nem tud változtatni. Mutáció (variáció) révén előfordulhat, hogy az adott mém következő generációjában már megnövekszik a termékenység (vagy javul a másolási megbízhatóság, illetve élettartam), de ez semmiképp nem tudható be magának a mém iparkodásának. Visszatérve, egy adott problémamegoldás színterén a mém úgy igyekszik kielégíteni a túlélési alapkészletét, hogy a lehető legtöbb másolatot készíti önmagáról.

Az élethelyzet fenntartása csupán annyit jelent a mémek esetében, hogy a mém ne pusztítsa el a hordozóját, vagyis egy olyan mém, amely arra készítetné a szervezetet, hogy fejjel a falnak menjen, valószínűleg nem jól oldaná meg az élethelyzet fenntartásának problémáját, hiszen a hordozóval együtt tűnne el ő is (ha senki nem utánozná e cselekedetet). Ennél a pontnál érdekes kivételként lehet említeni például az öngyilkosság-mémeket, vagy éhségstrájk-mémeket. Gladwell (2007) is említ olyan eseteket, amikor öngyilkossági hullám („divat”) söpör végig bizonyos társadalmakon egy bizonyos konkrét öngyilkosság mintájára. Mi történik ilyenkor? Ezek tipikusan azok az esetek, amikor a két replikátor (mém, gén) érdekei szembetalálkoznak. Dawkins is és Blackmore is leírja, hogy attól a ponttól, hogy új replikátor született, együttműködésüket semmi sem teszi szükségszerűvé. Mindkét replikátor alapvető készletése önmaga lemásolása, függetlenül a következményektől vagy hordozójukra gyakorolt hatásuktól (Dawkins, 1986; Blackmore, 2001). Ha egy mém úgy tud hatékonyan terjedni, hogy az a gének kárára van, hát az bizony elég rossz kilátások elé állítja a géneket és a szervezetet, amelyet felépítenek. A két szerző itt említi példaként a ragályos öngyilkosságot, de akár a cölibátust is (a cölibátus mémje meggátolja a szervezetnek – ezáltal a géneknek is – hogy utódot hozzanak létre). Ha a mémet tekintjük ágensnek, akkor a definíciónak megfelel, hiszen, bár a gazdatestet elpusztítják, de saját túlélésük biztosítva van (hiszen a cölibátus mémje ma is létezik és ma is másolják azt a konkrét öngyilkossági rituálét) és a mém élethelyzete nem változik jelentősen, csupán a gazdatestek változnak gyakrabban.

Azt tudjuk, hogy az ágensek mindig rendelkeznek eredendő felkészültségekkel és egyesek csak ilyenekkel rendelkeznek. Véleményem szerint a mém csak eredendő felkészültségekkel rendelkezik, mivel egy mém képtelen tanulni, hisz ő csak egy parancs a másolódásra. Az lehet, hogy egy zene-mém a következő generációba lépve kiegészül valamilyen új attribútummal (vagy például egy vicc-mémet más nyelvre fordítanak), ami a Dawkins által említett három sikerességet befolyásoló tényező valamelyikét fejleszti, ám ez nem tanulás, hanem mutáció, esetleg variáció, ezért a következő generációban is mint az adott mém eredendő felkészültsége fog megjelenni.

Az én álláspontom szerint akár minden mémet is tekinthetünk külön mém-fajnak, mivel a megjelenési formák rendkívüli módon különböznek (kép-mémek, szöveg-mémek, hang-mémek, forma-mémek stb.). Mivel lényegében csak a szaporodási mechanizmusuk (utánzás) és törekvésük hasonló, egy fajnak tekinteni minden mémet olyan, mint egy fajnak tekinteni például minden ivarosán szaporodó élőlényt.

Ebből az következik, hogy egy magyar vicc-mém eredendő (fajspecifikus) felkészültségéhez tartozik az is, hogy magyar nyelven létezik. Emiatt olyan ágensekkel lehet csak képes kommunikatív állapotba kerülni, melyek (bármiféle) felkészültsége között szerepel a magyar nyelv ismerete, ilyenkor oldhatnak csak meg problémát közös felkészültségeik elérése által. Ugyanígy, egy kép-mém eredendő felkészültsége, hogy képként létezik. Emiatt a kommunikatív állapot csak olyan ágenssel jöhet létre, mely rendelkezik azzal a (legtöbb esetben) eredendő felkészültséggel, hogy lássa az adott mémet. Azért a legtöbb esetben, mert előfordulhat, hogy egy önfejlesztő számítógép *megtanul* látni, ezáltal az ő esetében ez többlet-felkészültségként jelenik meg.

Mindent összevetve mondhatjuk, hogy a mémek csak és kizárólag eredendő felkészültségekkel rendelkeznek.

A teljesebb képhez szükséges az intézmény és színtér fogalmakat egy olyan esetben is magyarázni, amikor az ágensünk egy mém. Itt viszont problémákba ütközünk. „A PTC keretében az intézmény olyan, a problémamegoldás szempontjából tekintett többlet-felkészültségként definiálódik, mely a közösség tagjai számára egyaránt elérhető (...)” (Horányi, 2007, 42. oldal) Itt azt látjuk, hogy az intézmény mint többlet-felkészültség jelenik meg, viszont azt már tisztáztuk, hogy a mém-ágensek nem rendelkeznek ilyennel. Ez azt jelentené, hogy a mémek kommunikatív állapotánál nem beszélhetünk intézményekről? Úgy vélem: igen. Ha egy mém maga szeretné megoldani alapvető problémáját (a másolódást), akkor csupán eredendő felkészültségeihez fér hozzá, amint azt már fentebb kifejtettük. Ez

egyúttal azt is jelenti, hogy nincsenek intézmények, amelyek kettő vagy több mém számára többlet-felkészültségként egyaránt elérhetőek lennének. Akkor viszont mi a helyzet a mémplexekkel? Dawkins is és Blackmore is gyakran a vallást említi a legtipikusabb mémplexnek, ami viszont a PTC-ben mint intézmény jelenik meg. Az intézmények mémplexek lennének? A válasz a véleményem szerint ismét igen. Az intézményeket alkotó mémek a természetes kiválasztódás során úgy alakultak, hogy eredendő felkészültségük egy része hasonló. Miután egy mémplex lemásolódott egy ágens agyába, akkor az már elérheti ezt a mémplexet mint tudást, tehát többlet-felkészültséget. Azt is merném állítani, hogy az ember ágensek többlet-felkészültségeinek legjelentősebb hányadát az agyukba másolódott mémek teszik ki. Érdekes kérdés lehet, hogy ha egy ember ágens tudásként érzékeli az agyába másolódott mémet vagy mémplexet, akkor az agyában lévő mémek és mémplexek (ha ágensnek tekintjük őket) miként viszonyulnak az ember ágenshez. Ennek a viszonynak a vizsgálata viszont nem témája e dolgozatnak.

A szintér magyarázatánál egy gondolatot hívok segítségül: „A kommunikatív felkészültségekkel rendelkező ágens megnyilvánulásainak színtere az a hely, ahol ezen felkészültségeivel meg tud nyilvánulni és meg is nyilvánul. A kommunikáció tehát mindig *valahol* történik, s ezt a kommunikáció színterének nevezzük.” (Horányi, 2007, 148. oldal) A mémek esetében mondhatjuk, hogy a vicc-mém vagy az akusztikus szintérben (kimondva) vagy a vizuális szintérben (leírva) vagy mindkettőben egyszerre (ha két személy egyszerre felolvassa) tud megnyilvánulni és nyilvánul meg.

2. 4. Összefoglalás

A helyzet nem egyszerű. Bár gyakorlatilag mindenben sikerült harmóniát elérni a két titán között, vannak még pontok, amelyek további vizsgálatot igényelnének. Az egyik ilyen egyértelműen az intézmények témaköre. Bár a jelen állapotban összeegyeztethető a két elmélet, de érzek még olyan homályos foltokat (mint ahogy azt jeleztem is), amelyek érdemesek lennének további kutatásra és valószínű, ezzel még egy ilyen dolgozatnyi terjedelmet ki lehetne tölteni.

Ezen fejezet végeredményeként álljon itt egy példa, amelyben egy mém utánzás általi terjedését leírom a PTC terminológiájával, egyszersmind bebizonyítva ezzel hipotézisem mindkét felét.

Előttem van egy izgalmas könyv. A könyv egy mém hordozója. Ahogy elkezdem olvasni, létrejön a kommunikatív állapot. A megoldani kívánt probléma mindkét félről a másolódás (a kívánatos jövőbeli állapot az agyba másolódás). A mémnél azért, mert ez az alapvető késztetése, nálam azért, mert érdekel a könyv és szeretném tudni, mi van benne. A mém eredendő felkészültségei közé tartozik például, hogy magyarul van, latin betűkkel íródott, követi a magyar nyelv grammatikai szabályait stb. Ezek mind az én többlet-felkészültségeim közé tartoznak, mivel megtanultam a magyart mint anyanyelvet, tehát a mémmel vannak közös felkészültségeink és ezekhez mindketten hozzáférünk. Színtér a vizuális színtér. Intézmény szintén lehet a magyar mint anyanyelv, ám ez csak a számomra elérhető mint többlet-felkészültség.

A hipotéziseimet bizonyítottnak érzem, ezért most már nyugodtan térek át egy olyan téma taglalására, mely a memetika számára kétségtelenül nagy kihívásokat rejt, mert egy ilyen elvont teória nehezen váltható aprópénzre a gyakorlati életben. Mégis teszek egy próbát néhány hasznos tanács megfogalmazására.

3. Lehetőségek a mémelmélet gyakorlati felhasználhatóságára

Ha tudnánk a tökéletes mém pontos receptjét, akkor nem lenne gond az ez alapján megtervezett termék-mémeket mindenkihez eljuttatni. Egy ilyen tudás a memetika nyelvén azt jelentené, hogy megszületne egy olyan forma (nevezzük így), amely nagyjából a DNS-el lenne analóg, ami a gének esetében a jelenleg elérhető legtökéletesebb hordozó. Meggyőződésem szerint azonban (és ezzel el kell, hogy szomorítsam a marketingszakembereket) ez sohasem fog bekövetkezni.

Mielőtt belemerülnék a témába, szeretném leszögezni, hogy az olyan fajta kifejezések, mint „megtervezett mémek”, „általunk létrehozott mémek” és ezzel rokon értelműek, csupán rövidített formái a következőnek: az a mém, amit mi létrehozunk lényegében az agyunkban jelen lévő mémek variációjával (vagy mutációjával) létrehozott új mém, mely a mém-evolúció következő generációját alkotja. Ez az állítás nem kívánja az emberi kreativitást nem létező fogalommá tenni, de azt könnyen beláthatjuk, hogy amikor kitalálunk valamit, arra hatással vannak a már korábban elsajátított tartalmak. Erről van itt csupán szó, csak a memetika nyelvén.

A DNS biztosítja a benne található géneknek a hosszú élettartamot, kitűnő másolási megbízhatóságot és jó termékenységet. Persze nem tökéletes, hisz másolási hibák (mutációk) itt is felléphetnek, de a természetes kiválasztódás jelenleg a DNS-t tartja a legalkalmasabbnak erre a feladatra, ami nem szükségszerűen volt mindig így és nem is szükségszerű, hogy mindig így legyen (Blackmore, 2001). A mémek esetében ilyen vitathatatlanul nem létezik. Nem mondhatjuk teljes bizonyossággal, hogy ha üzenettedet így és így tervezed meg, ilyen és ilyen jellegű szöveget írsz hozzá, akkor az az üzenet hosszú élettartamú lesz, jól fog másolódni és sok másolata fog készülni. Azért is lehetetlen egy ilyen recept létrehozása, mert, ahogy Gladwell (2007) is írja az eszmék terjedésének epidemiológiai megközelítését alapul véve, idővel immunissá válunk bizonyos médiumokon keresztül érkező, bizonyos típusú üzenetekre. A telefon elterjedésével biztosra vették, hogy ezen keresztül bárki meggyőzhető lesz bármiről. Eleinte nagy sikereket értek el, majd az emberek immunissá váltak az ilyen meggyőzések ellen: azonnal letették a telefont, ha kiderült, miről van szó, stb. Ugyanez volt a helyzet a televízióval és látjuk, hogy ma a reklámkerülés milyen méreteket ölt. Most az újmédia adta lehetőségeket kihasználva bombáznak bennünket mémekkel, ám kétségtelen, hogy idővel ezzel szemben is ellenállóvá válunk.

Az immunitás csak az egyik probléma a rengeteg közül. Másik nagyon jelentősként lehetne említeni a mémek „önvédelmi reflexét”. Ez olyasmit jelent, hogy ha a mi fejünkbe

már beivódott egy márka mémje, akkor ennek köszönhetően más márkák mémjei sokkal kisebb eredményességgel tudnak az agyunkba másolódni.

Nagyon sok esetben egy mém azért végzetesen sikertelen, mert a három fontos jellemző közül az egyik túlságosan elmarad. Ha egy cég kiad egy üzenetet egy megjegyezhetetlen szlogennel, vagy egy értelmezhetetlen képpel, akkor arról biztosan nem fog sok agyba másolat készülni és a másolatok sem lesznek túl pontosak.

Mivel nem tanulok marketinget, így reális a veszély, hogy a tanácsaim egy marketinges számára sok újat nem tartogatnak, legfeljebb más kifejezésekkel írok le eseteket. Félő tehát, hogy a langyos vizet fogom most feltalálni, de azt már sikernek könyvelném el, ha egy reklámtervezéssel (csak hogy az egyik legtipikusabb példát hozzam) foglalkozó személy úgy kezdene el gondolkodni a termékeiről, hogy azok talán önálló entitások és így majd tudatosan nagyobb erőfeszítést fejt ki a három fő tulajdonság javítására. Mellékesen megjegyzem, hogy ez egy olyan helyzet, amikor annak a mémje, hogy a sikeres mémeknek ez a három fő tulajdonsága van, lemásolódik egy agyba, és ténylegesen hatással tud lenni a szelekció során születő új mémekre. Egy mémekről szóló dolgozatban átadtam egy mémet, amely a mémek tulajdonságairól szól és hatással van a születő mémekre. A fejem is szinte befájdul.

Az én fő tanácsom az lenne, hogy bármiféle üzenet, vagy termék, vagy szolgáltatás, vagy bármi tervezésénél gondoljunk azokra, mint esetleges önálló létezőkre és tegyük fel a következő három kérdést:

1. A termékem (legyen ez a gyűjtőnév) elég pontosan másolható?
2. A termékemből elég sok másolat készíthető?
3. A termékem elég hosszú életre számíthat?

A kérdésekből látszik, hogy vonatkozhatnak akár a gyártási folyamatra is (ebben az esetben is egy mémet hordozó eszköz készül), de ugyanezek a kérdések tehetők fel eszmékről, jelmondatokról, képekről, művészeti irányzatokról gondolkodva is. Nézzünk meg néhány példát!

A kubizmus. A kubizmus mint művészeti irányzat már meglehetősen hosszú életűnek mondható, hiszen már elmúlt száz éves. Ezzel a jellemzőjével tehát nincs probléma. A másik kettőben viszont már nem teljesít ilyen jól. Bár a szót magát nagyon sokan ismerik, ám amiatt,

hogy tényleges tartalmát meglehetősen nehéz pontosan lemásolni (elmagyarázni valakinek például), túl sok kópia sem készül belőle.

Egy Facebook poszt. Egy ilyen mém élettartama a legtöbb esetben igen alacsony, hiszen órák múlva talán már senki nem tudja felidézni, viszont egyszerűsége miatt könnyű pontosan lemásolni (ha megosztom a saját oldalamon, az is a lemásolásnak egy típusa) és percek alatt másolatok százai készülnek. Az internetes mémek esetében sokszor hasonló a helyzet. Talán még egy olyan következtetés irányába is elindulhatnánk, hogy az internet, mint a mémek evolúciójának egy új lépcsőfoka feláldozta az élettartamot a másolási megbízhatóság és a termékenység oltárán. E felvetést is érdemesnek tartom esetleges továbbgondolásra egy más kutatás vagy dolgozat keretében.

Végeredményben azt tudnám ajánlani, hogy próbáljunk előzetesen választ kapni a három kérdésre. Keressünk korábbi példákat (vagy akár készíthetünk saját üzenettervezetünkkel is egy fókuszcsoporthoz kutatást), melyek valamilyen vonatkozásban hasonlíthatnak a mi üzenetünkhöz és nézzük meg, hogy az adott mém hogyan teljesített. Ha túl bonyolult volt másolni, egyszerűsítsük; ha túl kevésbé terjedt el, akkor tegyük megragadóbbá (mém szelekció); ha túl gyorsan eltűnt a köztudatból, tegyük tartósabbá. Bár ez nem túlságosan konkrét, mint már korábban említettem, már azzal sokat tehetünk, ha üzenetünkről úgy gondolkodunk, mint replikátorról.

Összefoglalás

Hosszú út áll mögöttünk és még igencsak messze vagyunk a céltól. E dolgozat csupán egy állomás, mely után majd újabbak következnek mindaddig, amíg találhatók érdekességek a memetika kommunikációelméleti megközelítésében. Sokat töprengtem azon, hogy bár megpróbáltam végig tartani az egy lépés távolságot, tulajdonképpen elhiszem-e Dawkins kétségtelenül nagyszerű teóriáját. Azt hiszem, az alapjaival egyet tudok érteni. Jól megmagyaráz bizonyos tényezőket a kultúra evolúciójában és új módokon enged bennünket gondolkodni olyan dolgokról, amikről talán Dawkins nélkül soha nem gondolkodtunk volna. A memetika „túlkapásai” iránt viszont nem táplálok pozitív érzelmeket. Főleg Blackmore-ról mondható el, hogy annyira elszaladt vele a mémelmélet szekere, hogy szinte mindent ezzel akar megmagyarázni. Szerinte emberi személyiség, döntéshozatal, kreativitás tulajdonképpen nem is léteznek, csupán az agyunkat megszálló mémek és azok evolúciós hajtóerői. Ezekről a gondolatairól az elméleti háttérben szándékosan nem ejtettem szót, nehogy ezek alapján gondolja bárki is azt, hogy komolytalan az egész tudomány.

Két hipotézisem volt, melyek szorosan összekapcsolódtak vizsgálatuk során. Az első az volt, hogy feltételeztem, az utánzás, amivel a mémek terjednek, kommunikáció, tehát, a mémek kommunikációval terjednek. A második hipotézisem ebből következett: ha a mémek kommunikációval terjednek, akkor érvényesnek kell lennie erre a folyamatra is a participációs elméletnek. A bizonyítás úgy zajlott, hogy megkíséréltem a mémek utánzással való terjedését a PTC terminológiájával leírni, és Horányi Özséb elméletének minden fontosabb terminusára párt találni a mémelméletben. Az a határozott érzésem van, hogy mindkét hipotézisemet sikerült megfelelően bizonyítanom. Igen, a mémek kommunikációval terjednek, és igen, ez a folyamat jól leírható a participációs elmélet terminológiájával és szabályainak betartásával.

Egy külön fejezetben megkíséréltem gyakorlatban is használható tanácsokat adni a mémelmélet felhasználásával. Nem állítom, hogy itt osztatlan sikert értem volna el, de mint kifejtettem, fő célom igazából az volt, hogy az ilyen területen dolgozók elméjét megnyissam egy olyan lehetőség felé, miszerint amiket alkotnak, azok önálló replikátorok.

A memetikának még rengeteget kell teljesítenie és számos kérdésre kell választ adnia, mielőtt a tudóstársadalom komoly tudományként kezelné, de mint Daniel Dennett a következő gondolatában megfogalmazta, nem is biztos, hogy a tudománnyá válás annyira fontos. Legyen ez egyúttal a dolgozat zárszava is: „Attól függetlenül, hogy a mém szemlélet átfordítható-e tudományba vagy sem, filozófiai mezbe öltöztetve már így is sokkal több hasznót hajtott, mint amennyi kárt tett.” (Dennett, 2008, 396. oldal)

Felhasznált irodalom

- Béres István – Horányi Özséb** (szerk.): *Társadalmi kommunikáció*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- Blackmore, Susan**: *A mémgépezet. Kulturális gének – a mémek*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2001.
- Buda Béla**: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1974.
- Daniel Dennett**: *A kultúra evolúciója*. In Boros János: *A megismerés talánya – Tudat, kommunikáció, történelem*. Budapest, Áron Kiadó, 2009.
- Dawkins, Richard**: *A hódító gén*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1989.
- Dawkins, Richard**: *Az önző gén*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1986.
- Dawkins, Richard**: *Szivárványbontás*. Budapest, Vince Kiadó, 2001.
- Dennett, Daniel C.**: *Darwin veszélyes ideája*. Budapest, Typotex Kiadó, 2008.
- Gladwell, Malcolm**: *Fordulópont – ahol a kis különbségekből nagy változás lesz*. Budapest, HVG Kiadó Zrt., 2007.
- Griffin, Em**: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Budapest, Harmat Kiadó, 2001.
- Horányi Özséb** (szerk.): *A kommunikáció mint participáció*. Budapest, AKTI – Typotex Kiadó, 2007.
- Horányi Özséb** (szerk.): *Kommunikáció: válogatott tanulmányok*. Budapest, General Press, 2003.
- McGrath, Alister**: *Dawkins Istene – Gének, mémek és az élet értelme*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 2008.
- Sagan, Carl**: *Az Éden sárkányai*. Budapest, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1990.
- Terestyéni Tamás**: *Kommunikációelmélet: a testbeszédtől az internetig*. Budapest, AKTI – Typotex Kiadó, 2006.